

Sallai János

Magyarország határai az 1947-es párizsi békeszerződés után

Fülöp Mihály professzor úrral évtizedes szakmai és baráti kapcsolat köt össze, amelynek háttérét az 1947-es párizsi békeszerződésről írt tanulmányai, majd hiánypótló könyvei jelentik. Mivel szakmai érdeklődésünket a nemzetközi rend kialakításának történeti vonatkozásai idejekorán egy irányba terelték, így a professzor urat a békeszerződés után kialakult államhatárokról írt publikációmmal köszöntöm.

Magyarország határaitól

Magyarország határai a 20. században többször, jelentősen megváltoztak. A sort kezdte a grazi döntőbíróság ítéletével 1903-ban Lengyelországnak juttatott Tengerszem, majd az 1918-as bukaresti békeszerződést követő határkijelölés. Ezután az I. világháborút lezáró Párizs környéki békék csapásaként jött a trianoni békediktátum határokra vonatkozó előírásainak sora, amelyek révén Magyarország új határai sehol sem maradtak azonosak a történelmi határokkal. Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződést 1921-ben hirdették ki magyar jogszabályként,¹ amelynek alapján kirúzték Magyarország új határait.

Az új határok mentén először a rejtés időszakában a m. kir. vámőrség, majd 1932-től a m. kir. határőrség látta el az őrizet feladatát. Az 1938-as müncheni paktum lehetővé tette Magyarországnak a Felvidék visszacsatolásáról szóló tárgyalásokat a csehszlovákokkal, amelynek eredményeként a bécsi döntőbíróság döntése

¹ 1921. évi XXXIII. törvény az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becsikkelyezéséről.

alapján 1938. november 2-án az Ipoly hídján az első magyar csapatok átkelhettek a Felvidékre, és birtokba vehették az ismét Magyarországhoz tartozó területeket. Ezt követte 1939-ben Kárpátalja, majd 1940-ben Észak-Erdély, 1941-ben Délvidék és Muraköz visszatérése.

A II. világháborút lezáró béketárgyalások Magyarország számára nemhogy visszaadtak volna a Trianon által elvett területekből, hanem további három falu elcsatolását írták elő. Sőt, a II. világháború után a nemzetközi politikai életben bekövetkezett változások eredményeként Magyarország új szomszédos állammal, a Szovjetunióval lett határos. Így a korábbi négy viszonylat helyett az 1947-es párizsi békeszerződést követően kijelölésre várt a szovjet–magyar államhatár is, amely döntően a korábbi csehszlovák–magyar államhatár vonalát jelentette. A nemzetközi szerződés szerint:

„Az 1938. évi november hó 2-án kelt bécsi választott bírósági határozat rendelkezései semmisnek és érvénytelennek jelentetnek ki.

A Magyarország és Csehszlovákia közötti határ, attól a ponttól kezdve, amely e két Állam és Ausztria határai között, addig a pontig, amely közös e két állam és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniójának határai között, ezzel visszaállítatik, úgy, amint az 1938. évi január hó 1-én fennállott, kivéve mégis a következő alpont rendelkezéseiből folyó módosítást.

Magyarország átengedi Csehszlovákiának Horvátújfalut, Oroszvár és Dunacsún községeket, a jelen Szerződéshez 1/A alatt csatolt térképen megjelölt kataszteri területekkel együtt. Ennek folytán a csehszlovák határ ezen a szakaszon a következőképpen állapítatik meg: attól a ponttól kezdve, amely Ausztriának, Magyarországnak és Csehszlovákiának 1938. évi január 1-én fennállott határai között közös volt, Ausztria és Csehszlovákia között a jelenlegi magyar-osztrák határ lesz a határ addig a pontig, amely a 134. magassági ponttól délre körülbelül 500 méterre (a rajkai templomtól északnyugatra 3,5 kilométerre) fekszik, ez a pont lesz ezentúl az említett három állam határainak közös pontja; innen az új határ Csehszlovákia és Magyarország között keletre fordul Rajka község északi kataszteri határát követve a Duna jobb partjáig addig a pontig, amely a 128. magassági ponttól északra körülbelül 2 kilométerre (a rajkai templomtól keletre 3,5 kilométerre) fekszik, amely pontnál az új határ csatlakozik a Duna hajózási fővonalában az 1938. évi január hó 1-én fennállott csehszlovák–magyar határhoz; a Rajka község határán belül fekvő zsilip és visszaeresztő csatorna magyar területen maradnak.

A Magyarország és Csehszlovákia között az előző alpontban megállapított új határ pontos vonalrészleteit a helyszínén Határrendező Bizottság fogja kijelölni, amely Bizottság a két érdekelt kormány képviselőiből fog állni. A Bizottság munkálatait a jelen Szerződés életbelépésétől számított két hónap alatt befejezi.

Arra az esetre, ha az átengedett terület lakosságának Magyarországra telepítésére vonatkozólag Magyarország és Csehszlovákia kétoldalú egyezményt nem kötnének, Csehszlovákia biztosítja az említett lakosságnak az emberi és polgári jogok teljességét. A lakosságcsere tárgyában 1946. évi február hó 27-én kelt csehszlovák–magyar Egyezményben kikötött összes biztosítékok és kedvezmények alkalmazást nyernek azokra a személyekre, akik Csehszlovákiának átengedett területet önként elhagyják.”²

A fenti törvény alapján kerülhetett sor a korábban nyugat-európai elképzelésekben is szereplő új határok megállapítására, sőt – mint utaltunk rá – csehszlovák viszonylatban még három települést (Dunacsúnyt, Horvátjárfalut, Oroszvárt) elcsatoltak Magyarországtól. Erről Jakabffy Imre, aki a határkitűző bizottság tagja volt, így nyilatkozott:

„A csehszlovákok igen erősen követelték a rajkai zsilipet, melyet mi a Duna határvíz jellegéből adódóan meg tudtunk menteni. Ehhez nagy segítséget nyújtott az időjárás, mely 1947-ben aszályos volt. Így az erősen kiszáradt Duna árterületén Gutor-szigetén, a helyszíni szemle során találtuk meg Albrecht főherceg uradalmának határköveit, melyek további segítséget nyújtottak a kataszteri határok eligazodásában. Az okmányok aláírása 1947. október 15-én a rajkai kocsmában történt. Magyar részről rajtam kívül az átadási jegyzőkönyvet Czebe Jenő vezérkari alezredes írta alá.”³

Az új határszakaszon a pontos kijelölést úgynevezett Határrendező Bizottság volt hivatott végrehajtani, amely a két érintett állam képviselőiből állt. A kijelölésre mindösszesen két hónapot kaptak a békeszerződés hatálybalépése után.⁴

² 1947. évi XVIII. törvény a Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becsikelyezése tárgyában.

³ SALLAI 1997.

⁴ VÁJLOK 2012.

A szovjet–magyar államhatár felújítása

Az 1938-as első bécsi döntés, valamint Kárpátalja visszatérése után, továbbá a front áthaladása miatt az újonnan felálló szovjet–magyar államhatár határjelei több ponton hiányoztak, illetve megsérültek, nem biztos, hogy eredeti helyen álltak. A párizsi békeszerződés ratifikálása után a határkövek helyszíni beazonosítását 1947. május 15-étől az Állami Földmérés Országhatárt Rendező és Kijelölő Kirendeltsége⁵ végezte el. „Helyszíni vizsgálat során megállapították, hogy a szovjet szakaszon kb. 450 határkő, a csehszlovák szakaszon kb. 2250 határkő, az osztrák szakaszon kb. 650 határkő, a román szakaszon kb. 580 határkő, a jugoszláv szakaszon kb. 390 határkő hiányzik.”⁶

Az újonnan delimitált államhatárok kitűzése közül a szovjet–magyar államhatár redemarkálására 1947. szeptember 18-tól került sor. A terepfelmérő munkálatok előkészítésére már ez év szeptember 29-én útnak indultak a szovjet–magyar határra, majd a határbejárást október 4-én el is kezdték.⁷

Az új határ redemarkálása a következő új problémákat vetette fel: a szovjet topográfiai térkép szerkezeti felépítése eltért a magyar térképétől; az új szomszédos állammal nem volt határrendi megállapodás; Kárpátalja szovjet fennhatóság alá helyezése teljesen új közjogi helyzetet teremtett a térségben.

A redemarkációra 1948-ban került sor, amelynek főbb állomásai a következők voltak:

A határ redemarkálását a szovjet és a magyar fél közösen hajtotta végre. A műszaki és felmérési feladatokra a magyar szakembereket a Honvéd Térképészeti Intézet állományából jelölték ki. A munkálatokra vonatkozó első parancs 1948. szeptember 18-án érkezett az Intézethez. Ennek ismeretében 10 nap állott rendelkezésre a terepfelmérői munkák előkészítésére.

A munkálatok irányítására felállították a Szovjet–Magyar Vegyesbizottságot, amely Debrecenben tartózkodott. A SZMB két vegyes albizottságot alakított, majd felosztották a közös határszakaszt.

A Magyar Albizottság a következő határszakasz redemarkálását hajtotta végre: a beregszász–beregdaróci műút, az államhatár kereszteződési pontja és a magyar–szovjet–csehszlovák hármas határ között.

⁵ A magyar–szovjet határ redemarkációs munkálatait a Magyar–Szovjet Vegyesbizottság irányította, amely a terepmunkálatok alatt Debrecenben székel.

⁶ KARDOS 1948.

⁷ Intézeti munkák 1950: 218.

A Szovjet Albizottság a fennmaradó közös határszakaszt mérte fel: a magyar–szovjet–román hármas határkő, a beregszász–beregdaróci műút és az államhatár kereszteződési pontja között.

1948. október 4-én a magyar albizottság megkezdte a határbejárást, amelynek folyamán megállapították a régi határvonalat, és kijelölték az új határt. A szovjet kérésnek megfelelően az új határkitűzésnél kerültek a fölösleges kiszögelléseket és hurkokat, ami azonban nem járhatott egyik állam számára sem veszteséggel vagy nyereséggel.

A közös megegyezés alapján csak olyan helyeken állítottak fel határjeleket, ahol a határvonal élesen törik, így a határjelek száma 168-ra csökkent.

Az Intézet munkatársai 1948. november 10-én befejezték a terepfelméréseket, és bevonultak Budapestre. Az Albizottság november 17-én megkezdte a határbejárást, majd 20-án kiadták a helyszíni rajzvázlat első mintáit. Ezzel párhuzamosan a terepen folytak geodéziai munkák. A geodéziai feladatokat az Állami Földmérés munkatársai végezték.

Ennek részeként a következő munkákat végezték el: a régi határjelek felkeresése; összerendezők átszámítása a Gauss–Krüger-vetületi síkra; a határvonal tisztítása és végleges kitűzése; helyszíni mérések elvégzése; pontok koordinátáinak kiszámítása; határjelek felállítása; jegyzőkönyvek és geodéziai vázlatok elkészítése.

A munkálatok során két alkalommal került sor határmódosításra, aminek eredményeként a 65 kilométeres magyar határszakasz 60 km-re redukálódott, illetve 128 kat. hold került Magyarországhoz, valamint a Szovjetunióhoz úgy, hogy egyik félnek sem származott területi anyagi kára.⁸

Szovjet–magyar határjelekről és határokmányokról

A szovjet–magyar határszakaszon a következő határjeleket alkalmazták:

- vízi határjel: azokon a határszakaszokon, ahol a határvonalon élő vízfolyás volt, a határvonal a folyó, patak vagy vízvezető árok közepén haladt, két határcölöp képzett egy határjelet. Az egyik cölöp a folyó egyik oldalán, míg a másik a vele szemben lévő parton volt elhelyezve oly módon, hogy a két cölöpöt összekötő egyenes a folyót derékszögben metsze. Határleírási jegyzőkönyvben rögzítették a határvonal metszési pontjának cölöpektől való távolságát.

⁸ SALLAI 2021.

- Szárazföldi határjel: a határvonallal derékszögben, két cölöpből állt, homlokoldallal a szomszédos állam felé, lehetőség szerint 2,5 m távolságban a határvonaltól. A homlokoldalon volt a határjel száma és a címer is elhelyezve. Amennyiben a terepviszonyok nem tették lehetővé a 2,5 m-es távolságot, akkor eltérhettek tőle, de az eltérés tényét jegyzőkönyvben szigorúan rögzíteni kellett. A határvonal középpontjaiban a cölöpöket úgy kellett elhelyezni, hogy az összekötő egyenes a törésszög felezőjébe essen. A cölöpök között henger alakú, csúcsosra faragott kis facölöp állt ki a földből kb. 40 cm magasan.
- Átmeneti határjel: három cölöpből álló határjel, amelyet azokon a pontokon állítottak fel, ahol az államhatár szárazföldről vízi szakaszra tért át, vagy fordítva. Ebből két facölöp a folyónak azon a partján állt, ahol szárazföldi határ húzódtott. A harmadik cölöp a folyó ellentétes oldalán volt elhelyezve mint irányító cölöp. Feladata, hogy a folyó közepe felé haladó határvonal irányát rögzítse.

S bár a jelentések szerint a két fél között az együttműködés baráti, szívélyes, bajtársias volt, a munka közben több alkalommal szakmailag ellentmondásos helyzet alakult ki.

Érdekességgént említem meg, hogy ezen a szakaszon két határjel nevet is kapott: a Túr és a Tisza. Az elnevezés a kijelölési év dátumával és Mo. felirattal a magyarországi gúlákön látható. Túr: A magyar–román–szovjet hármashatáron⁹ három gránitoszlop áll. Úgy, hogy egyenlő oldalú háromszöget alkotnak. A Túr határjel magyar oszlopa a Túr folyó jobb szakadékos nyílt partján, a határok találkozási pontjától 39 méterre nyugatra, a medren áthaladó töltés középvonalának

⁹ A magyar–szovjet (jelenleg ukrán) –román hármashatár-jel pontos megnevezése „TÚR” csatlakozási határjel, amelynek első okmányát Moszkvában, 1949-ben írták alá. Magát a határjelet 1948. december 16-án állították fel. A „TÚR” határjel a „TISZA” határjelhez hasonlóan három határoszlopból áll, mégpedig egy-egy oszlop helyezkedik el mindhárom ország területén. Az oszlopokat úgy állították fel, hogy megközelítőleg egyenes szárú háromszöget alkotnak, és e háromszög középpontja mutatja a három ország államhatárának találkozási pontját. E pont megközelítőleg egybeesik a Túr folyó középvonalával és a vízben található. A határpont helyzetét az egyenlő szárú háromszögből lehet kiszámítani, mégpedig úgy, hogy a román és ukrán oldalon álló határjelek alkotta vonalra a magyar határjelről merőlegest bocsátunk, és az alapvonalról számított 19,5 méterre lévő ponton található a hármashatár-pont. A pontos helyzetet műszerekkel lehet kimutatni, a jegyzőkönyv tartalmazza azok földrajzi és derékszögű koordinátáit. Az egyes oszlopok hegyesszögű négyoldalú csonkagúllak, amelyek vasbetonhasáb-talapzatra vannak felállítva. Magasságuk 1,97 méter. Minden oszlop talapzatán félhenger alakú nyílás található, amely egy fémcsapszeg segítségével az államhatárok találkozási pontjára való rálátást szolgálja. Amennyiben átnézünk a három határjelen lévő üregeken a határ felé, akkor mindegyik határjeltől húzott képzeletbeli vonal metszéspontja adja a pontos határpontot. A magyar oldali határoszlopon a „MAGYARORSZÁG” és a „TÚR” felirat, valamint a címer található (VÁJLOK 2012).

metszéspontjában, a töltésen álló 1. számú határjel középpontjától 42,4 méterre délkeletre áll. Tisza: A hármas határt¹⁰ a Tisza jobb partján a Szovjetunió és Csehszlovákia területén a határvonaltól 25-25 méterre álló egy-egy oszlop (működő gúla) határozza meg, míg a Tisza bal partján a Magyar Köztársaság területén álló oszlop a háromszög csúcsát képezi. Az államhatárok találkozási pontja a háromszög magassági vonalán az alaptól 91,7 méterre, a csúcstól pedig 111,7 méterre, a Tisza folyó középvezénél fekszik.

A redemarákációt követően Moszkvában, 1949. július 30-án aláírták a következő 7 újonnan kijelölt határ okmányait:¹¹

- a magyar–szovjet–csehszlovák hármas határ okmányai,
- a magyar–román–szovjet hármas határ okmányai,
- az államhatár 1:25 000 méretarányú térképei,
- a határjelek jegyzőkönyvei,
- a határjelek listája,
- az államhatár geodéziai ponthálózatának és sokszögvonalainak vázlata,
- az államhatár határjeleinek és a kiinduló geodéziai pontoknak a koordinátajegyzéke.

Befejezés, összegzés

Összességében megállapítható, hogy a szovjet–magyar határt mintegy 135 kilométeres szakaszon a határral párhuzamos 500-500 méteres sávban térképezték¹² fel, és a határjeleket pontosították, pótolták.

¹⁰ A magyar–szlovák–szovjet (jelenleg ukrán) hármashatár-jel definiálása a magyar–szlovák kétoldalú, az államhatár rendjének szabályozásáról szóló szerződésben található. Ez alapján a három ország „hármashatár-pontját” három vasbetonoszlop-örpont jelöli. Ennek a hármashatár-jelnek az érdekessége, hogy maga a határpont a Tisza folyó medrében van (a hármashatár-jel neve innen eredően TISZA), így minden ország területén elhelyeztek egy-egy, egymással teljesen analóg határjelet. E határjelek csak az adott országok címerében, valamint földrajzi elhelyezkedésükben különböznek egymástól. A határjelek egymást kiegészítve, iránypontként határozzák meg a határpont pontos helyét. A három vasbeton határoszlop (amelyek földfelszíntől számított magassága 2,27-2,27 méter) úgy helyezkedik el, hogy háromszöget alkosson. A háromszöget úgy lehet leképezni, hogy annak alapját a szlovák és ukrán oldalon elhelyezett oszlopok között húzott egyenes, míg csúcsát a magyar oldalon elhelyezett oszlop adja. Hivatalosan a három ország „államhatárainak találkozási pontja” a fent megjelölt háromszög magassági vonalának és a Tisza folyó középvezénélnek a közös pontja” (VÁJLÖK 2012).

¹¹ SALLAI 2021: 46–51.

¹² SUBA 2001.

A párizsi békeszerződés után kialakult határokon a magyarok és a szomszédos ország közös határrendi tevékenysége folyamatos redemarkációs tevékenységhez vezetett, amelynek következtében viszonylatonként a következő „határkiigazításokra” került sor:

Csehszlovák–magyar viszonylatban az Ipoly és a Ronyva folyó mederváltoztatásából adódóan 1987-ben zárult le a redemarkációs folyamat. Ezenkívül 1952-ben kompenzációs alapon, 12 helyen kisebb területeket érintő kiigazításokat hajtottak végre.

A II. világháború után szomszédos országgá vált Szovjetunióval 1949. július 19-én került sor a redemarkációs dokumentum aláírására. (A hármas határ miatt a szerződés kidolgozásába, aláírásába Csehszlovákiát is bevonták.)

1949–1950-ben Románia és Jugoszlávia között a hármas határ térségében határkiigazítást eszközöltek, amely a magyar határok hosszára nem, de a jelölésre hatást gyakorolt. Ennek következtében a hármas határ 13 kilométerre délnyugatra tolódott.

Az osztrák–magyar határon a Lapincs folyó (35 604 m²) és a Bozsok patak (3114 m²) térségében a szabályozás folytán területek egyenlő arányban történő kicserélését hajtották végre.

A II. világháború után a szovjet katonai jelenlét és Közép-Európa országainak „népi demokratikus” társadalmi átalakulása miatt sajátosan alakult hazánk és a szomszédos országok kapcsolattartása. A nyugati és a déli határon aknamezőket telepítettek. 1967 után az osztrák–magyar határ magyar területén már csak a „vasfüggöny” funkcionált, amelyet 1989-ben szedtek fel. Ebben az időszakban egy lényegesen alacsonyabb hatékonyságú kishatárforgalom (a két világháború közötti időszakban megvalósított kishatárforgalomhoz képest) ismét szerepet kapott.

Felhasznált irodalom

- FÜLÖP Mihály (2018): *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Budapest: Dialóg Campus.
- HAJDÚ Zoltán (1995): A magyar államtér változásainak történeti és politikai földrajzi szemlélete a magyar földrajz tudományban 1948-ig. *Tér és Társadalom*, 9(3–4), 111–132.
- HAJDÚ Zoltán (2019): *Magyarország történeti államföldrajza. Korszakonként változó államterület, határtörténet és határpolitika*. Budapest: Dialóg Campus.
- HIM [é. n.]: *A trianoni határok kitűzése*. Online: <https://militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai-hadiesemenyek/a-trianoni-hatarok-kituzese>
- Intézeti munkák (1950). *Térképészeti Közlöny*, 7(3–4), 109–230.
- KARDOS József (1948): *Szovjet–magyar határ redemarkációja*. Kézirat.
- PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – BODA József – ISASZEGI János (2017): *Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig*. Budapest: Zrínyi.
- SALLAI János (1997): Beszélgetés dr. Jakabffy Imrével. *Limes: Tudományos Szemle*, 10(2), 83–85.
- SALLAI János (2004): *Az államhatárok*. Budapest: Press Publica.
- SALLAI János (2008): *A magyar államhatár, határőrizet és etnikai határ története*. Habilitációs disszertáció. Debrecen: DE BTK.
- SALLAI János (2021): Az új szovjet–magyar határ kijelölése (1948). *Határrendészeti Tanulmányok*, 18(2), 46–51.
- SEREMET Sándor (2016): *A mai Kárpátalja határainak kialakulása az I. világháború után (1918–1925)*. PhD-disszertáció. Budapest: PPKE.
- SUBA János (2001): *Magyarország határtérképei a XX. században*. Online: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Suba.pdf>
- VÁJLOK László (2012): *Magyarország határképviselési rendszere (Határképviselés és az államhatár rendjével kapcsolatos egyéb szabályok)*. Budapest: NKE RTK.